

Styginių muzikos instrumentų semantika Senajame Testamente

KAMILĖ RUPEIKAITĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Gedimino pr. 42, LT-01107

El. paštas: kamile_r@yahoo.com

Šventajame Rašte, ypač Senajame Testamente, muzikiniai vaizdiniai sudaro ženkliai biblinės minties sklaidos dalį, tačiau muzikinė bibliotika Lietuvoje tebėra nauja sritis. Straipsnyje analizuojami svarbią reikšmę Senajame Testamente užimantys styginiai muzikos instrumentai: aptariamos styginių funkcijos Jeruzalės Šventyklos ritualuose ir pasaulietinėje muzikoje, jų santykis su kitais instrumentais bei simboliškumas bibliniuose tekstuose, styginių instrumentų pavadinimų lietuviškųjų atitikmenų problema.

Raktažodžiai: Šventasis Raštas, Senasis Testamentas, styginiai instrumentai, levitai, kinas, nevelis, psalmės

Muzikiniai vaizdiniai, neatsiejami nuo ryškiausių bibliinių naratyvų, atskleidžia monoteistinėje visuomenėje susiformavusią pasaulėvoką bei etikos normas, muzikos reikšmę žmogaus ir Dievo bendravime, jos poveikį dvasinei būsenai, emocijoms ir tikėjimui. XX a. suklestėjus senovės Artimųjų Rytų kultūrų studijoms ir biblinei archeologijai, kai kurie muzikos mokslui aktualūs klausimai, kaip antai Šventajame Rašte minimų instrumentų identifikavimas ir muzikinių sąvokų išaiškinimas, gerokai pasistūmėjo į priekį. Tačiau Šventojo Rašto minties daugiabriauniškumas suteikia galimybę tolesnėms muzikologinėms interpretacijoms, ypač pasitelkus semantinį aspektą, kuris integruoja muzikinių vaizdinių tęstinį gyvavimą kintančiame kultūros kontekste, aprėpdamas ir Šventojo Rašto vertimus į kitas kalbas, tarp jų ir į lietuvių kalbą.

Senajame Testamente minimi visų tipų muzikos instrumentai (styginiai, pučiamieji ir mušamieji) senojoje judėjų visuomenėje kartu su giesmėmis buvo neatsiejama kasdienės dievogarbos sistemos bei visuomeninių ceremonijų, didžiųjų religinių ir liaudies švenčių, kovų dalis. Užuominų apie giedojimą, instrumentus ir kai kurių jų charakteristikas randame daugelyje Senojo Testamento knygų, tačiau dėl veikalo teologinės, o ne istorinės ar kultūrinės paskirties ši informacija nėra išsami; stinga tikslių duomenų apie daugelio minimų instrumentų atsiradimą, jų kilmę ar pritaikymą. Muzikos instrumentų, tapusių genties ar tautos saviraiškos ženklu, tarpkultūrinį migravimą vaizdžiai nusako Edith Gerson-Kiwi: „Jeigu pasektume tam tikrų muzikos instrumentų ankstyvosios evoliucijos fazes, pastebėtume daugybę tarpkultūrinių ryšių sankirtų, suformavusių tą instrumentą. Populiariausi nacionaliniai instrumentai nebūtinai yra tos kultūros padarinys: pavyzdžiui, „Egipto“ arfa yra šumerų ir babiloniečių kilmės, „graikų“ aulais yra kilęs iš Finikijos, „ispaniškoji“ gitara iš tiesų yra persų, t. y. arabiškoji. Šiais ir daugeliu kitų atvejų instrumentams nacionalinį tapatumą suteikia ne tiek instrumento kilmės grynumas, kiek įvairių elementų atsitiktinis susimaišymas ir potenciali tautos dvasios galia sujungti juos į vieną pagrindinį tipą“¹. Styginiai instrumentai nuo pat senųjų Artimųjų

¹ E. Gerson-Kiwi, *Migrations and mutations of the Music in East and West: Selected Writings*, Tel Aviv University, 1980, p. 16.

Rytų kultūrų suklestėjimo laikų (2600–2500 m. pr. Kr.) sudarė svarbiausią religinėse apeigose ir pasaulietiniuose pasilinksminimuose naudojamų instrumentų grupę, tuometinių „orkestrų“ pagrindą. Karaliaus Saliomono laikais (970 m. pr. Kr.) Izraelyje tikriausiai buvo perimta Egipto instrumentų gamybos praktika: Saliomonas palaikė glaudžius ryšius su Egipto valdovais (buvo vedęs šio krašto faraono dukterį) bei vykdavo prekybos sandėrius. Iki jo laikų styginius instrumentus Izraelyje gamindavo iš eglės arba kipariso (2 Sam 6, 5); valdant Saliomonui, suklestėjo puošnesnių instrumentų gamyba iš brangesnės medienos (santalmedžio arba raudonmedžio; 2 Kr 9, 11).

Styginis kinoras yra pirmasis Biblijoje minimas muzikos instrumentas: „Jo brolis Jubalas buvo tėvas visų, laikančių rankose kinorą ir ugavą“ (Pr 4, 21; pažodinis vertimas iš hebrajų kalbos – K. R.). Paraidžiu šiame eilutėje kalbama apie pirmąjį muzikantą, dviejų instrumentų – styginio ir pučiamojo – meistrą. Kai kurie mokslininkai kinoro ir ugavo paminėjimą Pradžios knygoje interpretuoja kaip dviejų instrumentų rūšių metaforas², tačiau mintį galima pratęsti ir toliau: šie pavadinimai galėjo ženklinti ne tik dviejų instrumentų šeimų gimimą, bet ir du simbolinius lygmenis – kilnumo, arba sakralumo (styginis kinoras), bei žemiškumo (pučiamasis ugavas) ir nuolatinę šių polių sąveiką. Tokia interpretacija priartintų judėjiškąją muzikos suvokimą prie instrumentų etoso helenistinėje Graikijoje, kur kitara ir aulos ženklino skirtingus muzikos jėgos polius: kitara žymėjo stabilumo, ramybės būseną, o dioniziškasis aulos – šokį, neigiamą aktyvumą³.

Istorija apie Jubalą nėra unikali – ir kitose Artimųjų Rytų tautose buvo paplitę mitai apie muzikos instrumentus ir jų išradėjus. Apsigyvenusios Kanaano žemėje žydų gentys tikriausiai sužinojo apie kanaaniečių dievą Košarą ir jo muzikantes Košarot; egiptiečiai šalmėjo tipo instrumentą manė gavę iš Ozirio, finikiečiai lyrą – iš savo herojaus Kinyro; yra žinomi ir graikų mitai (tiesa, vėlesni) apie kitaros, lyros ir aulo kilmę. Skirtingai nuo pagoniškujų mitų, kuriuose instrumentų išradimas priskiriamas dievams ar pusdieviams, Biblijoje instrumentai yra žmonių kūrybinės veiklos išdava (su instrumentų išradimu taip pat siejami ir kiti bibliniai herojai – Mozė, Dovydas). Vėlesnis mitas, kilęs iš istorijos apie Jubalą, yra arabiškojo styginio *ūd* išradimo istorija (užrašyta IX a. Irake): sakoma, kad Lamekas, Jubalo tėvas, mirus vienam iš jo sūnų, kūną pakabino ant medžio; išdžiūvę griaučiai inspiravo liutnės formą. Lyros išradimas tame pačiame mite priskiriamas Lameko dukteriai, o būgnas – kitos Lameko žmonos sūnaus, Tubal-Kaino, sumanymui. Pagrindinė mito idėja – Dievas Kaino palikuonis apdovanojo sugebėjimais ir talentu išrasti muzikos instrumentus. Jubalo istorija byloja ir apie biblinio pasaulio prieštarinę simboliškumą: kinoras, kuris pirmojoje Biblijos knygoje minimas kaip nusidėjėlio Kaino palikuonio išradimas, ilgainiui ženklina kilnumą, Dievo Dvasią, Jo jėgą.

Kiekvienoje kultūroje egzistuoja tam tikros muzikos instrumentų simboliškumo sampratos. Šventajame Rašte pabrėžiama, jog aukščiausiam socialiniam sluoksniui priklausantys asmenys – kunigai ir *levitai*⁴ – galėjo naudoti tik su paties Dievo žinia „aprobuotus“ instrumentus. Galima įžvelgti abipusę dominantę: instrumento statusas priklausė nuo jais grojančiųjų socialinio sluoksnio, o savo ruožtu elitui priklausantys Šventyklos tarnai palaikė ins-

² A. Shiloah, *Jewish Musical Traditions*, Detroit, 1992, p. 39.

³ Originaliame (t. y. Renesanse dar neišplėtotame) mite apie Orfeją jo dainavimas paveikdavo gamtos įstatymus ir magiška muzikos jėga suderindavo priešpriešas, kuriomis pagrįsta prigimtis: gyvenimą ir mirtį, gėrį ir blogį, grožį ir bjaurumą (E. Fubini, *The history of music aesthetics*, London, 1990, p. 15).

⁴ Levitai, kilę iš trečiojo patriarcho Jokūbo sūnaus Levio, buvo Dievo tarnai, kunigų padėjėjai, taip pat Šventyklos giedotojai ir instrumentalistai. Levitai galėjo pradėti tarnystę, sulaukę 30-ies (Sk 4, 3) arba 25 metų (Sk 8, 23), ir tarnauti iki 50 metų. Levitų pareigybės buvo paveldimos.

trumentų funkcionalų sakralumą. Istorinėse Senojo Testamento knygose apibrėžtos levitų pareigos: „kad maldautų, dėkotų ir šlovintų Viešpatį, Izraelio Dievą“⁵ (1 Kr 16, 4). Levitai, atsakingi už tarnavimą Šventykloje, buvo suskirstyti į 24 grupes, kurios tarnaudavo po savaitę dukart per metus⁶. Kronikų autorius levitų vadovus tiesiogiai pavadina „pranašais su instrumentais“ (1 Kr 25, 1). Kasdienį deginamųjų aukų atnašavimą lydėdavo giedamas Dievo žodis – psalmėse biblinės poezijos rečitavimas vadinamas „pamokančiu giedojimu“ (Ps 47, 7). M. Gertnerio teigimu, rečituodami psalmių tekstus, t. y. juos tinkamai akcentuodami, sudėliodami skrybys ženklus, levitai tarnavo ir kaip Šventojo Rašto aiškintojai bei egzegetai⁷. Poetinėse ir pranašų knygose instrumentai minimi daugiausia metaforiškai, tačiau psalmėse ryškiai atskleidžiama styginių paskirtis pritarti Dievą šlovinančioms giesmėms.

Styginiai kinoras ir nevelis kartu su varinėmis lėkštėmis *meciltājim* apibūdinami kaip „įsakyti per pranašus“ (2 Kr 29, 25), jais Šventykloje pritardavo giesmėms. Jų svarba išryškėjo Izraelyje įsigalėjus monarchijai. Šis ansamblis Senajame Testamente vadinamas įvairiai: *kelēi šir*⁸, *kelēi ha-šir* („giesmės įrankiai“; 1 Kr 15, 16; 16, 42; 2 Kr 5, 13; 7, 6; 23, 13; 34, 12; Neh 12, 36; Am 6, 5); *kelēi šir ha-elohim* („Dievo giesmės įrankiai“; 1 Kr 16, 42); *kelēi šir adonai* („Viešpaties giesmės įrankiai“; 2 Kr 7, 6); *kelim* („daiktai“; 1 Kr 23, 5); *kelēi oz* („jėgos įrankiai“; 2 Kr 30, 21); *kelēi oz ladonai* („Viešpaties jėgos įrankiai“; 2 Kr 30, 21); *kelēi david* („Dovydo įrankiai“; 2 Kr 29, 26); *kelēi šir david* („Dovydo giesmės įrankiai“; Neh 12, 36). Dažniausią apibūdinimą *kelei šir* galima interpretuoti ne vien kaip giesmėms pritariančius instrumentus, bet ir kaip „dainingas“, t. y. malonaus tembro, lankstesnio garso, instrumentus, kuriems Šventyklos orkestre buvo skiriamas ypatingas vaidmuo; jais, kaip pagrindiniais instrumentais, pritardavo giedantiems levitams. Kinoras bei nevelis naudoti ir pasaulietinėje muzikoje, tad juos galima pavadinti „tarpininkais“ tarp dieviškumo ir žmogiškumo, ženklinančiais šių dviejų polių sąveiką; kinoras ir nevelis, nepaisant jų kilnumo, šlovės simbolikos, siejasi ir su žmogaus siela, gaivališku ar netgi kūniškaisiais malonumais.

Kinoras, vienas populiariausių biblinių instrumentų, Senajame Testamente minimas 42 kartus⁹, daugiausia istorinėse knygose ir psalmėse. Kinoro, per šimtmečius įgavusio tipologiškai klaidingą traktuotę – „Dovydo arfa“, išsilaikiusią iki XX a. vidurio, pavadinimas kilęs iš šaknies *knr*, kuri visose senųjų Artimųjų Rytų kraštų kalbose buvo siejama su muzikos instrumentu. Nėra vieningos nuomonės, ką ši šaknis tiksliai reiškia, tačiau manoma, jog senosiose kalbose ji žymėjo brangaus medžio ar augalo pavadinimą ir iš jo gamintų dievybių vardus (pavyzdžiui, ugaritų Kinarumą, jau minėtą finikiečių Kinyrą); ta pati šaknis yra Galilėjos jūros,

⁵ Jei kitaip nenurodoma, lietuviškoms citatoms naudojama A. Rubšio ir Č. Kavaliausko versta Biblija: *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, Vilnius: Lietuvos Katalikų vyskupų konferencija, 1998.

⁶ Kronikų autorius taip pat mini giesmininkų vadovus, kurie gyveno Šventyklos kambariuose, buvo laisvi nuo kitų pareigų, kadangi turėjo tarnauti Šventykloje „dieną ir naktį“ (1 Kr 9, 33).

⁷ M. Gertner, *The Masorah and the Levites: an Essay in the History of a Concept, Vetus Testamentum*, vol. 10, 1960, p. 245.

⁸ *Šir* („giesmė“) šumerologas S. Krameris sieja su šumerų *šir*, reiškiančiu himną. Anot tyrinėtojo, šumerai vartojo sudėtinius himnų pavadinimus, kaip antai *šir-chamun* (harmonijos himnas), *šir-namnar* (muzikinis himnas) ir pan. Egzistuoja himnų pavadinimų pagal pritariančią instrumentą, kategorija, pavyzdžiui, *tigi* reiškia lyra pritariančią, o *iršema* – būgnu pritariančią himną (C. Крамер, *Шумеры. Первая цивилизация на земле*, Москва, 2002, p. 232). Tokių terminų analogiškumą pažymi ir B. Bayer: B. Bayer, *The Titles of the Psalms, Yuval. Studies of the Jewish Music Research Centre*, Jerusalem: The Hebrew University, 1982, vol. IV, p. 47.

⁹ S. B. Finensinger, *Musical Instruments in the Old Testament, Hebrew Union College Annual* 3, 1926, p. 26; J. Braun, *Music in Ancient Israel/Palestine*, Michigan: W. B. Eerdmans Publishing Co., 2002, p. 17.

dar kitaip vadinamos Kinereto ežeru, pavadinime. Egzistuoja ir ne itin moksliška interpretacija, jog kinoras taip buvo pavadintas dėl savo formos, panašios į šį vandens telkinį.

XIX a. viduryje Carlas Engelis, kinorą pavadindamas lyra arba maža trikampe arfa, teigė: „be jokios abejonės, žydai turėjo arfą – juk šis instrumentas buvo toks populiarus tarp egiptiečių ir asirų“¹⁰; panašiomis nuostatomis XX a. pradžioje rėmėsi ir Baruchas Finensingeris, tačiau šiandien tyrinėtojų nuomonė kitokia. XX a. viduryje mokslininkai paneigė viduramžiais įsigalėjusią hipotezę, esą kinoras buvo arfa; dauguma šiuolaikinių tyrinėtojų laikosi prielaidos, jog kinoras buvo lyros tipo styginis, tačiau dėl jos formos ginčijamasi; manoma, kad per šimtmečius ji smarkiai kito. Žymiam XII a. žydų mąstytojui Abraomui Ibn Ezrai kinoro forma priminė menorą – septyniašakę žvakidę. Remiantis rasta vaizdine medžiaga (išlikusiomis statulėlėmis ir bareljefais Egipte bei Mesopotamijoje) ir lyginamąja lingvistine analize, dauguma mokslininkų mano, jog kinoras buvo itin artimas egiptietiškausiai bei vėlesnei graikiškajai lyrai ir turėjo pusapvalį trapecijos arba stačiakampio pavidalo, greičiausiai asimetrišką, korpusą 50–60 centimetrų ilgio, su dviem skirtingo dydžio aukštyn kylančiomis atramomis, sujungtomis skersiniu; atitinkamai ir stygos buvusios nevienodo ilgio¹¹. Nors senovės Egipte ir Mesopotamijoje buvo naudojamos ne tik lyros, bet ir arfos, Kanaano/Palestinios teritorijoje vieninteliai rasti styginiai yra lyros tipo¹². Vėlesnėje žydų vaizduojamo meno tradicijoje egzistuoja skirtingi kinoro atvaizdai – instrumentas interpretuojamas ir kaip lyra, ir kaip arfa.

Šventajame Rašte nurodoma kinoro ir nevelio korpuso gamybos medžiaga – kiparisas arba eglė (2 Sam 6, 5); karaliaus Saliamono laikais šiems Šventykloje skambėjusiems instrumentams naudota brangi ir, kaip manoma, kvepianti mediena, atgabenta iš Ofyro – tai liudija dvi panašios Šventojo Rašto eilutės: „Almugo medieną karalius panaudojo Viešpaties Namams ir karaliaus rūmams išpuošti, taip pat giesmininkų lyroms ir arfoms. Tokio almugo medžio daugiau nebuvo nei atgabenta, nei regėta iki šios dienos (1 Kar 10, 12). Iš algumo medžio karalius padarė laiptus Viešpaties Namams ir karaliaus rūmams, taip pat ir lyras bei arfas giesmininkams. Panašių į juos nebuvo prieš tai regėta Judo krašte“ (2 Kr 9, 11)¹³.

Kinorus, kaip ir kitus Šventykloje skambėjusius instrumentus, savo raštuose mini I a. žydų istorikas Juozapas Flavijus, vertingai papildydamas biblinę informaciją: „Jis [Saliamonas – K. R.] liepė pagaminti iš elektrono 40 000 muzikos instrumentų, tarp jų ir tokių, kuriais akompanuojama giedant, t. y. vadinamųjų nablų ir kinirų. Visa tai Saliamonas pagamino kiek įmanoma puošniau ir gražiau Viešpaties Dievo garbei, nieko negailėdamas...“¹⁴ Elektronas, kaip paaiškinama Flavijaus išleistų raštų komentaruose, buvo gintaro spalvos lydinys, anot Plinijaus Vyresniojo, sudarytas iš keturių dalių aukso ir vienos dalies sidabro. Manoma, kad elektronas galėjo būti panaudotas kaip medžiaga instrumentų dekoravimui¹⁵. VII knygoje Flavijus išsamiau komentuoja „Dovydo padirbtus“ instrumentus: „kitara turėjo dešimt stygų, kurias užgaudavo lazdele, nabra buvo dvylikastygė ir ja skambinta pirštais, o lėkštės buvo didelės, plokščios ir iš vario“. Biblijoje neužsimenama apie kinoro stygų skaičių, o kituose senuosiuose raštuose nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu: Flavijus mini dešimtstygį ki-

¹⁰ C. Engel, *Musical Instruments, The Music of the Most Ancient Nations*, London, 1864; reprint New York, 1970, p. 19.

¹¹ Е. И. Коляда, *Музыкальные инструменты в Библии*, Москва, 2003, с. 61.

¹² J. Braun, ten pat, p. 18.

¹³ Nėra aišku, kaip tiksliai reikėtų išversti hebrajiškąjį almugo pavadinimą. Jis traktuojamas skirtingai – raudonmedžiu, santalmedžiu.

¹⁴ И. Флавий, *Иудейские древности*, Минск: Беларусь, 1994, т. 1, с. 405.

¹⁵ J. Braun, ten pat, p. 18; Е. И. Коляда, ten pat, с. 63.

norą, Filonas iš Aleksandrijos (I a.) – septyniastygį; rastame moliniame ąsotyje iš Megido, datuojamame XI a. pr. Kr., nupieštas keturstygis kinoras, o 132–135 m. išleistose istorinėse žydu monetose vaizduojami 3–6 stygų kinorai. Iš skirtingos vaizdinės medžiagos galima spręsti, kad kinorai veikiausiai buvo įvairūs. Stygos kinorui, kaip nurodoma Talmude, buvo gaminamos iš plonųjų avies žarnų (Mišna Kinim III, 36).

Kinoru skambinta labai įvairiomis aplinkybėmis: liaudies ar šeimyninių suėjimų, pokylių metu (Pr 31, 27; Iz 5, 12; Job 21, 12), šlovinant Dievą (psalmės), pranašaujant (1 Sam 10, 5; 2 Kar 3, 15–16), per visuotines religines iškilmes (2 Kr 5, 12; Neh 12, 27; 1 Kr 13, 8), siekiant gydomojo efekto (1 Sam 16, 16; 23) – jis buvo ne vien apeiginis, bet ir pasaulietinis instrumentas, sietas su džiaugsmu. Kai kuriais aspektais galime kinorui prilyginti arabiškąjį *ūd*, kurio garsą arabų mąstytojai (al-Farabi, al-Kindi ir kt.) aukštino dėl energijos ir pusiausvyros suteikimo kūnui bei sielai, vadino „vaistu, nuraminančiu ir atgaivinančiu širdį“; remiantis numerologija ir etoso doktrina, *ūd* naudojimas buvo patvirtintas ir gydymo tikslams¹⁶. Ypatingos kinoro garso savybės (Dovydo meistriškas ir švelnus skambinimas kinoru nuraminavo įsisiautėjusį Saulių) primena mitą apie Orfėją, kitaros garsais ir dainomis nuraminavusį bangas ir netgi galingojo Ido pyktį. Šioms istorijoms artimas suomių epas „Kalevala“: senajam žyniui Veinemeinenui užgrojus kantele, kalnuose dundėjo akmenys, trankėsi olos, pušys ir kelmai šoko; Veinemeineno instrumento garsai užmigdė Pohjolos gyventojus. Senojo Veinemeineno, suomių „Orfėjo“, skambinimo klausėsi ne tik žmonės, bet ir susirinkę miško žvėrys bei paukščiai¹⁷.

Izaijo pranašystės 23 skyriuje, nusakant chaldėjų krašto Tyro lemtį, cituojama daina apie paleistuvę, kuri suviliojimui pasitelkia visą savo muzikinę išmonę: „Imk arfą [hebr. kinor – K. R.], valkiokis po miestą, kekše užmiršta! Gražiai skambink, išdainuok visas savo dainas, kad jie tave galėtų prisiminti“ (Iz 23, 16). Kinoru skambindavo lengvo elgesio merginos – taigi instrumentas sietas netgi su gašlumu. Anot Filono iš Aleksandrijos, Erodo Didžiojo laikais žydai moteris, kurios viešai dainuodavo ar grodavo kuriuo nors instrumentu, laikydavo ištvirkusiomis¹⁸. Izaijo knygos dviejose eilutėse kinoras su kitais instrumentais – neveliu, *tōfu* (būgneliu) ir *challiu* (šalmėjo tipo pučiamuoju) – skamba per pokylio linksmybes (Iz 5, 12; Iz 24, 8). Taigi, nepaisant to, jog kinoro statusas Biblijoje aiškiai nurodytas kaip *kelei šir ha-elo-him* – „įrankis Viešpaties giesmėms“, juo galėjo groti skirtingų luomų atstovai, taip pat moterys (kinoras dažnai lyginamas su graikų kitarą, tačiau, skirtingai nuo kinoro, kitarą buvo vien profesionalų ir aukštesniojo luomo instrumentas).

Nors kinorą Izaijo knygos kontekste įmanoma interpretuoti ne kaip judėjiškąjį instrumentą, o kaip chaldėjų krašte itin mėgtą švelnaus garso lyrą, susiduriame su problema: kaipgi kinoras, buvęs reikšmingas Šventyklos instrumentas ir ženklinęs tauriąją žmogaus sielos pusę, galėjo sietis ir su nuodėminga veikla? Atsakymo galima ieškoti sudėtingo Biblijos simbolinio pasaulio specifikoje, kai tas pats objektas ar reiškinys ženkliana priešybes, skirtinguose kontekstuose nepriklausančias viena nuo kitos. Nevertėtų stebėtis keliaprasmiškumu, persmelkiančiu biblinę literatūrą: herojai charakterizuojami įvardijant tiek teigiamas, tiek ir neigiamas jų savybes. Instrumentų simbolika taip pat aprėpia prieštarų charakteristikų skalę: kaip žmogus savo gyvybę ir būtį gali panaudoti tiek geram, tiek blogam tikslui, taip ir

¹⁶ Th. Grame, The Symbolism of the 'Ud., *Asian Music*, 1972, vol. 3, No. 1, p. 29–31.

¹⁷ *Kalevala*, vert. J. Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1972, p. 284–289.

¹⁸ I. Heskes, Miriam's Sisters: Jewish Women and Liturgical Music, *Notes*, Music Library Association, 1992, 2nd ser., vol. 48, No. 4, p. 1195.

muzikos instrumentai, žmogaus rankų darbas, gali šlovinti Dievą arba žadinti kūniškus geidulius. Kinoras, nepaisant prieštaringos simbolikos atspalvių, išlieka Jį ženklinančiu įrankiu; gausiausias yra tos Senojo Testamento eilutės, kuriose kinoras siejamas su Dievo šlove ir Jo garbinimu.

Kinoro garso išgavimo būdas Biblijoje apibūdinamas keliomis skirtingomis sąvokomis: *nigèn* – „suduoti“, „užgauti pirštais“ (1 Sam 16, 16; Iz 23, 16) ir *zimèr* – traukyti stygas, akompanuoti (Ps 71, 22; 98, 5; 147, 7; 149, 3, šis apibūdinimas randamas būtent Psalmėse). Nuoroda, jog Dovydas, malšindamas Sauliaus pyktį, kinoru grojo „rankomis“ (1 Sam 16, 16, 23), anot tyrinėtojų, galėtų reikšti, jog tai buvo solinis grojimas be dainavimo, kai instrumentas skamba švelniau ir subtiliau, o dainoms ir giesmėms kinoru akompanuodavo stygas užgaudami kauliniu arba mediniu plektru¹⁹. Kinoro garsas laikytas maloniu, mielu (Ps 81, 3), iškilmingu (Ps 92, 4) – tikėtina, kad buvo švelnus ir šviesus. Gedulo metu kinoras nebuvo naudojamas (Ps 137), tačiau keliose Biblijos eilutėse, ypač jų vertimuose, pasitaiko dviprasmiškų metaforų, kaip antai: „dėl Moabo mano širdis rauda tarsi lyra“ (Iz 16, 11). Raudai prilygintas kinoro – džiaugsmo ir linksmybių instrumento – garsas kontrasto principu sustiprina idėjos raiškos efektyvumą. Tačiau pažodžiui išvertus originalo eilutę pastebime, kad joje muzikinė sąvoka nevertinama: „mano širdis dėl Moabo vaitoja tartum kinor“ (vertimas – K. R.). Galbūt šiuo vaizdiniu norėta išreikšti ne instrumentu atliekamą graudžią melodiją, o atvirksčiai – tylą, nes didžiausias skausmas kartais išgyvenamas visiškoje tyloje. Tokiai interpretacijai kontekstą sukuria ir ankstesnė, dešimtoji, eilutė: „Iš sodų prapuolė džiaugsmas ir linksmybė, vynuogynuose nebėra dainų ir smagaus klegesio, vyno spaudyklose nėra kam traiškyti kekių, – nutilo vynuogių rinkėjų garsai“ (Iz 16, 10). Tad galima manyti, jog „kinoro vaitojimas“ yra gedulo ir liūdesio vardan nutilęs instrumento garsas.

Panašioje Jobo knygos eilutėje poetiniu minties paralelizmu minimas kinoro ir ugavo duetas: „Mano lyra groja raudas, o mano birbynė dejuoja su verkiančiais“ (Job 30, 31). K. Burbulio parengtose Biblijos leidime (1996): „Mano arfa virto rauda, o mano fleita – verkiančiojo balsu“ (Job 30, 31). Originaliame tekste *va-jehi le-evèl kinòri*, kurį pažodžiui reikėtų versti kaip „mano kinoras buvo gedėjimui“, nenurodoma, kad kinoru buvo skambinama; muzikinė semantika akivaizdžiai išlaikyta tik ugavui, kuris būdavo naudojamas per gedulą ir šioje eilutėje simbolizuoja raudotojų balsus. Taigi dvi Biblijos eilutės – Iz 16, 11 ir Job 30, 31 – apie kinoro dejonę gedulo metu nebūtinai nurodo į jo skambėjimą, nors, remiantis biblinės poezijos eilučių paralelizmo logika, negalima atmesti minties, kad kinoras, kaip ir ugavas, šių istorijų kontekste išreiškė ypač graudžią raudą. „Tylėjimo“ interpretaciją papildomai paskatina kiti Šventojo Rašto fragmentai: 137-ojoje psalmėje kinoro tyla, kaip minėta, išraiškiningai simbolizuoja liūdesį, o pranašų Izaijo (24, 8), Ezechielio (26, 13) knygos „dainų ir kinorų nutildymas“ taip pat ženklina gedulą, gyvybės apmirimą.

Savita yra Izaijo knygos eilutė apie Dievo bausmę asirams: „Kas kartą, kai jiems kirs bausmės rykštė, kuria juos Viešpats plaks, – būgnai dundės ir lyros skambės“ (Iz 30, 32). Džiaugsmo simbolika pasižymintys instrumentai – kinoras ir būgnelis tofas – bene vienintelį kartą Šventajame Rašte minimi kaip Dievo bausmės ar rūstybės garsinė išraiška, juos priartinant prie ryškių rago ir trimito vaizdinių – teismo simbolių – pranašų raštuose.

Lygiagrečiai kinorui derėtų kalbėti apie *nèvelj*, kadangi tiek jo funkcijos, tiek prasmės yra labai panašios. Nevelis Senajame Testamente minimas 28 kartus, iš jų – 22 kartu su ki-

¹⁹ Е. И. Коляда, ten pat, с. 63.

²⁰ J. Braun, ten pat, p. 22.

noru²⁰. Jo etimologija nėra vienareikšmė: *naval/nevel* (hebr., akad. k.) gali reikšti arba ritualinį nešvarumą, nepadorumą, arba *nevel* (ugar., sir. k.) – ąsotį, odinį maišą, vynmaišį, styginį instrumentą²¹. Taigi vėl susiduriame su biblinio keliaprasmiškumo ir netgi prieštaravimo problema. Etimologiška *nevelio* sąsaja su ritualine nešvara primena kinoro sąsają su prostitutės amatu – šiai paradoksaliai prieštarai sunku rasti vienintelį atsakymą. Tyrinėtojai pateikia panašių pavyzdžių, kaip antai: lotyniškas *ambubaia* reiškia romėnų prostitutę, grojančią *abubu* arba *tibia* – liežuvėliniu aerofonu²². Tokia asociacija atrodo tikėtina – romėnų ar graikų sampratoje aulas nepasižymėjo teigiamu etosu; tačiau Šventyklos instrumento *nevelio* sąsaja su ritualine nešvara yra ganėtinai mįslinga. *Nevelio* pavadinimo kildinimą iš indo arba ąsočio galima sulyginti su kai kurių baltų ir skandinavų instrumentų etimologija, nurodžiusia buitines daiktus kaip instrumentų pirmavaizdžius, pavyzdžiui: lietuviškųjų kanklių pavadinimas reiškia „medinį luotą“, „skrynutę“, „sudžiūvusį daiktą“²³, danų „lud“ bei norvegų ir švedų „lur“ trimito pavadinimai reiškia „dubenį“, „lopšį“, „išskobtą medį“, „burtų lazda“²⁴.

Remiantis XX a. pabaigoje Graikijoje atrasta unikalia laidotuvių procesijos stela, kurioje reljefiškai pavaizduota *nabla* (*nevelis*) su įrėžta panegirika šiam instrumentui, naujausiuose biblinių instrumentų tyrinėjimuose teigiama, kad biblinis *nevelis* buvo lyra, kiek didesnė už kinorą²⁵. XX a. mokslininkai *nevelį* interpretavo skirtingai – kaip arfą (vienas tokio požiūrio šalininkų argumentų yra Flavijaus liudijimas, kad *neveliu* skambinta pirštais, kaip arfa, o ne plektru, kaip lyra), liutnę, citrą ar styginius instrumentus apskritai. Pastarąją versiją palaiko žodžių junginiai *kelèi nèvel* (Ps 77, 22) ir *kelèi nevalim* (1 Kr 16, 5), galintys nurodyti, kad *neveliu* apibendrintai buvo vadinama styginių instrumentų šeima. Vadovaujantis viduramžių autorių prielaidomis prieita prie išvadų, jog *nevelio* korpusas buvo medinis, vertikalus, trapecijos arba trikampio formos, primenantis apverstą „delta“ raidę, pusės žmogaus ūgio dydžio, su užapvalintu rezonatoriumi ir odine dengte²⁶. Šiuolaikinių mokslininkų, teikiančių pirmenybę archeologiniams tyrinėjimams, teigimu, Kanaano ir senovės Izraelio teritorijose nerasta nei vienos arfos, datuojamos ikihelenistiniu periodu, todėl įtikinamiausia yra hipotezė, esą *nevelis* buvo vietinės Artimųjų Rytų kilmės lyra, išvengusi helenizavimo. Jos rezonatoriaus forma tikriausiai priminė vynmaišį, dėl to instrumentas ir galėjo būti pavadintas *neveliu*. Kai kurie nūdienos tyrinėtojai *nevelį* vadina kinoro atmaina²⁷.

Nevelis, kaip jau minėta, Saliamono laikais buvo gaminamas iš almugo medienos, o *nevelio* stygos, anot Flavijaus bei rabinistinės tradicijos komentarų, gamintos iš storosios avino žarnos, tad galėjo skambėti garsiai ir sodriai. Grojant veikiausiai buvo laikomas vertikaliai, prispaustas prie krūtinės, stygos braukomos abiem rankomis²⁸. *Nevelis*, kaip ir kinoras, priskiriamas tai pačiai *kelei šir* kategorijai ir naudotas įvairiausiomis aplinkybėmis: Šventyklos apeigose, religinių švenčių metu, švenčiant pergalę, pranašaujant, linksminantis. Mozės Penkiaknygėje *nevelis* neminimas, o daugiausia figūruoja istorinėse knygos – tikriausiai jis

²¹ Ten pat.

²² Ten pat.

²³ R. Apanavičius, Kanklės – Narvos kultūros reliktas, *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*, Kaunas, 1989, p. 69.

²⁴ R. Apanavičius, Tautos kilmę praskleidžia etnomuzika, *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1995, p. 73.

²⁵ J. Braun, ten pat, p. 22; D. P. Wright, Music and Dance in 2 Samuel 6, *Journal of Biblical Literature*, 2002, vol. 121, No. 2, p. 203.

²⁶ E. И. Коляда, ten pat, c. 88.

²⁷ J. Montagu, *Musical instruments of the Bible*, London: Scarecrow Press, 2002, p. 39.

²⁸ E. И. Коляда, ten pat, c. 89.

Izraelio muzikinėje praktikoje įsigalėjo sulig monarchijos atsiradimu. Izaijas ir Amosas, vieninteliai iš muzikos instrumentus paminėjusių pranašų, užfiksavo savarankišką nevelio, kaip solinio instrumento, svarbą (Iz 14, 11; Am 5, 23 ir 6, 5).

Dviejose psalmėse nevelis minimas žodžių junginyje *nèvel asòr* (Ps 33, 2 ir Ps 144, 9; hebr. *asòr* – dešimt), kuris įprastai verčiamas „dešimčiastygiu neveliu“. Vienintelį kartą nevelis ir asoras minimi atskirai, kaip skirtingi instrumentai (Ps 92, 4); tuo remiantis bandoma asorą interpretuoti kaip finikiečių arba asirų kilmės dešimtstygę citrą²⁹. Viduramžių mąstytojai Pseudo Jeronimas, Izidorius iš Sevilijos bei Nikolajus de Lira asoro stygų skaičiui suteikė simbolinę prasmę jas siedami su dešimčia Dievo įsakymų, o keturias jo stačiakampio korpuso puses prilygindami keturioms evangelijoms. Kita vertus, galbūt *nèvel asòr*, anot Flavijaus, galėjo būti įprasto dvylikastygio nevelio dešimtstygė pirmtakė, egzistavusi anksčiau, nei gyveno Flavijus? Instrumentologas Jeremy Montagu pateikia panašių pavyzdžių apie liutnę, Tinctorio aprašytą XV a. kaip penkiastygę arba šešiasstygę, kuri po 50 metų jau buvo vien šešiasstygė, o Johno Dowlando laikais (apie 1600), didžiuoju liutnės epochos laikotarpiu, jau turėjo devynias–dešimt, o kartais net dvylika ar keturiolika stygų³⁰. XVI a. Cfato (Izraelis) Abuhav sinagogoje, restauruotoje XIX a. viduryje ir dekoruotoje bibliinių muzikos instrumentų atvaizdais, nevelis vaizduojamas tipologiškai skirtingais variantais – lyra ir liutne; kinoras ir nevelis traktuojami kaip vienas ir tas pats instrumentas (1 pav., 2 pav. ir 3 pav.).

Kinoras ir nevelis yra vieninteliai instrumentai, Biblijoje siejami su poetinių tekstų dainingumu ir, galima teigti, tapę Psalmių knygos simboliu: ženklina dievobaimingumą, privilegiją šlovinti Dievą, sielos džiaugsmą, padėką. Psalmės (hebr. *tehilim* – šlovinimai), pagrindinis biblinės poezijos žanras, nepaisant stiliaus ar formos giminingumo senovės Artimųjų Rytų poezijai, yra unikalios individo ir garbinamo objekto santykiu, minties dinamiškumu. Sudėtinga apibrėžti bendrą Senojo Testamento psalmių modelį, nes jos yra labai įvairios formos ir tematikos, sukurtos skirtingų autorių. Graikiškas Psalmių knygos pavadinimas *Psalmoi* reiškia, jog užrašytus tekstus reikėjo giedoti pritariant styginiams instrumentams. Psalmynas užrašytas jau po Babilono tremties, VI a. pr. Kr. (apie 515), taigi jis tikriausiai atspindėjo Antrosios šventyklos laikų giedojimo praktiką, nors tikėtina, kad dauguma psalmių žodinės tradicijos būdu atkeliavo iš karaliaus Dovydo laikų. Nėra galutinai aišku, ar nuorodos prie psalmių yra originalios, t. y. ar jos žymi tikruosius kūrinių autorius bei jų pastabas, ar buvo pridėtos redaktorių vėlesniais laikais. Iš 150 psalmių kinoras ir nevelis minimi 14-oje ir dažniausiai kartu. Šiose psalmėse, kurios yra skirtingų žanrų – šlovinimo giesmės (Ps 33, 98, 108, 147, 149, 150), maldavimai (Ps 43, 57, 71, 144), pranašystė (Ps 49), šventinės (Ps 81, 92), rauda (Ps 137), – kinoras ir nevelis minimi labai panašiomis aplinkybėmis, atskleidžiant išlaikytą jų bendrą semantiką. Nėra aišku, koks buvo kinoro ir nevelio tarpusavio muzikinis santykis pritariant psalmėms. Manoma, kad kinoras daugiausia dubliavo vokalinę liniją, o nevelis atliko bosinio akompanimento vaidmenį³¹.

57 psalmėje, remiantis eilučių paralelizmo principu, kinoras ir nevelis simbolizuoja pačią sielą: „Pabusk tad, mano siela! Pabuskite, lyra ir arfa!“ (Ps 57, 9). Kitokiais kinoro vaizdiniais išsiskiria tik dvi psalmės: 49-ojoje kinoras panaudojamas pranašystei išaiškinti, o 137-ojoje psalmėje kinoro tylą simbolizuoja gedulą. Daugelyje kitų psalmių, ypač šlovinamojo pobūdžio, akompanimentą kinoru ir/arba neveliu galima nujauti pagal teksto specifika – raginimus

²⁹ Nuo *asor* – asirai, E. И. Коляда, ten pat, c. 42.

³⁰ J. Montagu, ten pat, c. 44.

³¹ E. И. Коляда, ten pat, p. 90.

1 pav. Dešinėje – septinstygis lyros formos nevelis. Cfato (Izraelis) Abuhav sinagogos (XVI a., atstatyta 1847 m.) lubos; skliauto tapybos fragmentas. K. Rupeikaitės nuotr., 2004 m.

2 pav. Antrasis iš kairės – liutnės formos nevelis. Cfato (Izraelis) Abuhav sinagogos skliauto tapybos fragmentas. K. Rupeikaitės nuotr., 2004 m.

3 pav. Dešinėje – kinoras ir nevelis, pavaizduoti kaip vienas instrumentas (liutnė). Cfato (Izraelis) Abuhav sinagogos skliauto tapybos fragmentas. K. Rupeikaitės nuotr., 2004 m.

džiaugsmingai giedoti, nors tiesiogiai instrumentų pavadinimai jose neminimi arba sąvokos tik numanomai susijusios su instrumentinėmis nuorodomis. Kaip pažymi J. Montagu, nuoroda *mizmôr* – giesmė – prie 56 psalmių yra kilusi iš šaknies *zmr*, galinčios reikšti bendrinį muzikos instrumentų pavadinimą³² (ta pati šaknis, tik aramėjiška, vartojama *znei zemará* junginyje Danieliaus knygoje veikiausiai apibūdinant styginius instrumentus).

Taigi levitų instrumentai, „Viešpaties įsakyti per pranašus“, yra svarbūs sąsajomis su psalmėmis ir Senojo Testamento knygoje figūruoja kaip tikėjimo džiaugsmo, malonės, dieviško pasaulio harmonijos ir gyvybingumo ženklai. Styginių muzikos instrumentų funkcijos ir su jomis glaudžiai susijęs instrumentų simboliškumas išryškėjo skirtinguose įvykiuose: kasdieniuose religiniuose ritualuose, per didžiąsias metines šventes, maldininkams keliaujant į Jeruzalės Šventyklą, švenčiant pergalės po kovų, taip pat asmeniškai garbinant Dievą. Kinoras ir nevelis skambėdavo ir „bedievių linksmybėse“, tačiau jų sakrališkumas bibliiniuose tekstuose dėl to nenukenčia.

Komentuodami psalmėse minimus instrumentus pirmųjų amžių egzegetai ignoruoja istorinį jų panaudojimą ir sukuria savitas metaforas. Filonas iš Aleksandrijos (I a. po Kr.), savo raštuose aprėpęs graikų filosofiją ir alegorines Senojo Testamento interpretacijas, kinorą (anot jo, septynstygį) komentuoja kaip dangiškosios harmonijos atspindį ir sielą vadina gerai suderinta lyra. Filono mąstymas atspindi charakteringą Platono ir vėlesnių graikų mąstytojų požiūrį, neatsiejamą nuo matematinio muzikos mokslo organizavimo: „daugybė žmogaus bėdų jį ištinka, kai jo vidinių balsų kombinacija išsiderina. (...) Pusiausvyros stygių žmoguje galima išgydyti rafinuotos muzikos ritmu, metru ir proporcingumu“³³. II a. apologetas Justinas Kankinys instrumentams prilygina pranašus: „...kad pati dievybė, nusileisdama iš dangaus tartum plektras ir naudodama tuos vyrus lyg instrumentus – kitarą ar lyrą – apreiktų mums dieviškų ir dangiškų dalykų pažinimą“³⁴. Kitarą, šiame fragmente figūruojanti kartu su lyra (neveliu?), tarsi primena svarbų kinoro ir nevelio ryšį Jeruzalės Šventyklos dievogarboje. Ignotas Antiochietis, rašydamas efeziečiams, įvertina kitaros stygų darną: „Jūsų pripažinta, Dievo verta presbiterija dera su vyskupu kaip kitaros stygos. Jėzus Kristus yra jūsų garbinamas minties vienybėje ir tyroje meilėje“³⁵. Dauguma egzegetų simboliškai panaudoja stygų darnos vaizdinį – gerai suderinto instrumento garsai buvo laikomi profesionalumo požymiu ir keldavo pasigėrėjimą.

Mąstytojo Pseudo Origeno (III a.) teigimu, Senojo Testamento instrumentai tinka krikščionims tik tuomet, jei yra suvokiami perkeltine prasme. „Kitarą yra Dievo įsakymų išjudinta siela, psalteris yra dvasinio pažinimo išjudintas protas (...) kūną galima pavadinti dešimčia-stygiu psalteriu, nes jis turi penkis pojūčius ir penkias sielos galias (...). Darniai suderintos stygos yra daugybė įsakymų ir doktrinų, neprieštarujančių viena kitai. Instrumentas, apimantis visa tai, yra išmintingo Kristuje žmogaus siela“³⁶. Šiame palyginime instrumentų vaizdiniais apipinamos trys žmogaus prigimties sritys – siela, protas ir kūnas – bei joms sukurti dieviškieji įsakymai. Panašius, muzikos instrumentus integruojančius vaizdinius pasitelkdavo daugelis vėlesnių šimtmečių Bažnyčios Tėvų.

³² J. Montagu, ten pat, p. 72.

³³ S. Levarie, Philo on Music, *The Journal of Musicology*, 1991, vol. 9, No. 1, p. 126.

³⁴ Čia ir toliau cituojant Bažnyčios Tėvus remiamasi J. McKinnono parengta Bažnyčios Tėvų raštų fragmentų, susijusių su muzikos instrumentais, antologija: *Music in Early Christian Literature*, Cambridge: University Press, 1987, p. 21.

³⁵ Ten pat, p. 19.

³⁶ Ten pat, p. 38–39.

XVI a. Europoje įsigalėjus reformacijai, suaktyvėjo Šventojo Rašto vertimai į gimtąsias kalbas. Lietuvoje susiformavusios politinės bei kalbinės situacijos (Didžiosios Lietuvos bažnyčiose vartota lotynų ir lenkų kalbos, Mažosios Lietuvos – vokiečių) specifika atsispindi ir Biblijos vertimuose: katalikai Šventąjį Raštą ar jo dalis vertė iš lotyniškosios Vulgatos (IV a. po Kr.) pasitelkdami ir lenkiškus vertimus (ypač Jokūbo Wujeko, 1599), o protestantai – iš vokiškosios Martino Lutherio Biblijos (1534). Iš originalo kalbų Šventasis Raštas į lietuvių kalbą išverstas tik XX a. pabaigoje.

Muzikos instrumentų, tarp jų ir styginių, pavadinimų lietuviškos interpretacijos atspindi Biblijos vertimams į kitas kalbas būdingas tendencijas. Pasitaikius nežinomam muzikos instrumento pavadinimui, vertėjai surasdavo vietinių kraštų instrumentarijaus istorinę raidą atspindinčius atitikmenis. Jau Septuagintoje ir Vulgatoje tam pačiam instrumentui suteikiami keli skirtingi pavadinimai, tad vėlesniuose vertimuose į europines kalbas taip pat nesilaikyta vienos sistemos. Pavyzdžiui, lenkų Biblijos vertimuose (Leopolitos, 1561; J. Wujeko; Gdansko, 1632) mėgstami guslių, liutnės, citros pavadinimai, autorizuotos Karaliaus Jokūbo Biblijos (King James Bible, 1611) vertėjai įvardijo vargonus, psalterį, arfą; pirmajame visos Biblijos vertime į latvių kalbą (Ernsto Glūcko, 1685 – 1691) figūruoja latvių liaudies styginis kokles, smuikas, dūdmaišis; rusų Sinodo vertime (1876) – guslės ir kt. Lietuvių vertėjai neišvengiamai perėmė Vulgatoje, M. Lutherio ir J. Wujeko vertimuose susiklosčiusį įvairialypį muzikinių sąvokų „palikimą“, jį dar gausiau praturtindami vietinės lietuviškosios muzikinės kultūros atspalviais, tačiau dažnai prarasdami instrumentų tipologinį tapatumą.

Styginių instrumentų lietuviškųjų ekvivalentų paieška, kaip ir jų pavadinimų rašyba, lietuviškuose Biblijos vertimuose įvairi ir sudėtinga: kinorui ir neveliui viename vertime tenka net iki penkių tipologiškai skirtingų interpretacijų. Karaliaučiaus evangelikų liuteronų pamokslininko, Labguvos klebono Jono Bretkūno visos Biblijos vertime (1590) pasitelkti penki skirtingi pavadinimai kinorui („harfa“, „liūdna“, po vieną kartą – „kanklės“, „psalteras“, „skripka“), du – neveliui („psalteras“, „harfa“) bei įvairūs jų rašybos variantai atskleidžia, su kokia nelengva užduotimi susidūrė pirmasis lietuviškos Biblijos vertėjas. Arfos ir liutnės pavadinimus jis dažnai rašo kartu (vienas iš jų – skliaustuose ar su klaustuku), tarytum svarstydamas, kuris pavadinimas tinkamesnis.

J. Bretkūno lietuviškųjų kanklių, kaip ir arfos bei liutnės, pavadinimo parinkimas kinorui nurodo vertimuose paplitusią klaidingą styginių tipologiją. Kanklių ir arfos pavadinimai gali ženklinti tą patį vertėjo aplinkoje egzistavusį instrumentą, kadangi Psalmyno pabaigoje nurodomų jam žinomų Lietuvoje naudotų instrumentų sąrašė kankles J. Bretkūnas pavadina „kuršių arfa“ (Kewersche Harfe)³⁷. Arfos pavadinimą kanklės galėjo įgyti dėl pasitaikydavusio jų skambinimo vertikaliomis stygomis, instrumentą laikant stačiai ant kelių; galbūt kanklėmis taip pat pritardavo psalmėms³⁸. XIX a. kanklės charakterizuotos kaip „panašios į arpą arba cimbulus“³⁹, „panašios į paguldytą arfą“⁴⁰. Kanklėms nusakyti naudoti įvairūs pavadinimai, tarp jų „puošniosios kanklės“, „kanklys“, „kanklos“, „arfa“, „lietuviška arfa“, net „psalmės“ ar „Dovydo arfa“, mistifikuojant instrumentą ir jį siejant su vis labiau Lietuvoje įsitvirtinančiomis

³⁷ Manoma, kad pats J. Bretkūnas jas radęs Neringoje: J. Matusas, *Lietuvių kultūra senais laikais (iki 16-to amžiaus)*, Kaunas: Sakalas, 1939, p. 36.

³⁸ M. Baltrėnienė, Mažosios Lietuvos kanklės rašytiniuose šaltiniuose, *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 6, p. 43–45.

³⁹ *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), elektroninio varianto I leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt>. Cit. *Ausra*, laikraštis išleidžiamas Lietuvos milėtoju, Tilžėje, 1884, p. 85.

⁴⁰ M. Petrauskas, *Mažas Muzikos Žodynėlis*, Boston: Lietuvių Muzikos Konservatorija, 1916, p. 14.

krikščioniškomis giesmėmis (psalmėmis). Rusų buityje XVIII a. II pusėje arfą taip pat imta vadinti „Dovydo arfa“; estų nacionalinis styginis instrumentas kartais vadintas „Salamono kanele“ arba „Siono kanele“, o latvių – „Dieva kokles“. Be jokios abejonės, tokie pavadinimai prigijo dėl Biblijos, ypač Psalmyno ir Naujojo Testamento, vertimų į gimtąsias kalbas. Bibliinių charakteristikų suteikimas svarbiausiems vietiniams styginiams instrumentams liudija, kad šie instrumentai buvo naudojami bažnytinėje muzikoje. Muzikos instrumentų simboliškumas daugelyje kultūrų grindžiamas ne vien mediatoriaus tarp skirtingų sferų vaidmeniu, bet taip pat išreiškia prisikėlimo, nemarumo idėją – gal dar ir dėl to svarbių vietinių instrumentų pavadinimams pritaikomos paties Dievo ar ryškių herojų, tapusių simbolinėmis figūromis (Dovydo, Salamono), charakteristikos.

Atkreiptinas dėmesys į skirtingas prasmes: biblinis kinoras ženklina sielos džiaugsmą, gaivališkumą, gyvybę, o kanklės lietuvių tautosakoje daugiau simbolizuoja meditaciją, mąslumą, žuvusio, prarastoj šeimoms nario balsą. Instrumento gamyba, ypač šiaurės rytų Aukštaitijoje, kur kanklių forma buvo panaši į luotą ar karstą, buvo siejama su mirtimi – esą instrumentas geriau skamba, jei medis kertamas žmogui mirštant⁴¹. Lietuvių, taip pat latvių tautosakoje paplitusi idėja apie medžiagos, susijusios su gyvybe, tinkamumą kanklių gamybai aptinkama ir kitų tautų mitologijoje: pavyzdžiui, vokiečių legendoje arfininkas pasigamina instrumentą iš žuvusios merginos kaulų ir plaukų⁴².

Daugelyje Lietuvos vietovių improvizacijos kanklėmis buvo skambinamos temstant kambaryje ir tik sau, tad paros meto sąsaja padeda išryškinti kinoro ir kanklių poliarumą. Meditatyviai kankliuojama palydint dieną ir pasitinkant sutemas; gi biblinis kinoras, kaip skaitome Psalmių knygoje, susijęs su šviesa ir skambėdavo pasitinkant naują dieną – kinoru ir neveliu „pažadinama“ aušra (Ps 43, 4–5; Ps 57, 9–10; Ps 108, 2–3; tik vienoje šabo šventei skirtoje 92 psalmėje minimas skambinimas kinoru ir neveliu, taip pat giedojimas rytą bei naktį, t. y. nuolat). Taigi kanklių negalima laikyti tiksliai semantiniu kinoro ekvivalentu, nors kanklės, kaip kažkada biblinis kinoras, vietinėje tautosakoje buvo populiariausias styginis instrumentas, skambėjęs ir ritualinėje, ir pasaulietinėje muzikoje, ir turėjo apeiginio įrankio statusą. Vienas iš aptartų kinoro pavadinimo kilmės aiškinimų – esą instrumentas kinoru pavadintas dėl formos panašumo į Kinereto ežero kontūrus – susijęs su vandeniu, kaip ir kanklės, kurių forma, anot Romualdo Apanavičiaus, primena archajiškiausią vandens (luoto) ir sausumos transporto (rogių) priemonę, taip pat skirtą ir ritualams (numirėlio gabenimui arba pačiam laidojimui). Daugelio tautų, tarp jų indoeuropiečių, mitologijoje vanduo reiškia ribą tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio; tikėta, kad „anas“ pasaulis būtinai yra už vandens (upės, ežero, marių)⁴³. Kanklės, susijusios su vandeniu (savo forma primindamos luotą), galėjo būti suvokiamos kaip simbolinis mediatorius tarp skirtingų žmogaus egzistavimo formų. Taigi biblinio kinoro ir vieno iš jo lietuviškųjų ekvivalentų – kanklių – ritualinių tradicijų atgarsiai, tokie kaip simbolinis ryšys su vandeniu ir su atitinkamu paros metu, leidžia daryti išvadą, kad abu instrumentus, nors ir ne identiška, galima susieti mistinėje semantinėje plotmėje.

Liutnės, nuo Renesanso epochos naudotos ne tik Vakarų, bet ir Rytų Europos muzikoje, pavadinimas dažnas lenkiškuose, katalikiškuose ir protestantiškuose Biblijos vertimuose

⁴¹ M. Baltrėnienė, R. Apanavičius, *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 43.

⁴² J. Karpati, *Myths as Organological Facts: After Rereading Denes Bartha's "Double Pipe of Janoshida"*, *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1989, t. 31, Fasc.1/4, p. 9.

⁴³ R. Šimonytė-Žarskienė, *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 134.

nuo XVI a., o J. Bretkūnui galėjo būti žinomas nuo studijų laikų Vokietijoje. XVI a. Europoje liutnė laikyta kilniausiu instrumentu ir harmonijos, esančios kosmoso priežastimi, simboliu; liutnės pavadinimas kinorui nusakyti pavartojamas tik J. Bretkūno vertime, o vėlesniuose lietuviškuose vertimuose atgarsio nerado. Pirmojoje išspausdintoje lietuviškoje profesoriaus Jono Jokūbo Kvanto vardu vadinamoje Biblijoje (1735) kinoras verčiamas „arpa“, „kanklėmis“, „smuiku“ (vieną kartą Pr 4, 21); vyrauja arpos pavadinimas.

Nevelis J. Bretkūno, J. Kvanto Biblijoje, Liudviko Rėzos ir Fridricho Kuršaičio tobulintuose Biblijos leidimuose verčiamas kaip „psalteras“ (skirtingais rašybos variantais): *nevel asor* – „psalterius dešimties strunu“; *keli nevel* – „psaltero žaislais“, asoras – „dešimčiastrunu“. Nuo Samuelio knygų, neveliui įsitvirtinant tolesniuose tekstuose, tiksliai remiamasi M. Lutherio vertimu: kinorui sistemingai išlaikomas „arpos“ (vok. *Harfe*), o neveliui – „psaltero“ (vok. *Psalter*) pavadinimas (išimtis – Iz 14, 11, čia nevelis išverstas „kanklomis“). Nors J. Bretkūnas „psalteraus“ neįtraukė į Psalmių gale pateiktą lietuviškų (t. y. naudotų Mažojoje Lietuvoje) instrumentų sąrašą, tyrinėtojai Teodoras Lepneris ir Christianas Barčas manė, kad psalteris (literatūroje šio instrumento lietuviška rašyba skiriasi – psalteris, psalterionas, psalteriumas, psaltėrius, psalteras ir kt.) Mažojoje Lietuvoje XVI–XVII a. buvo plačiai vartojamas. Juozas Žilevičius, apibūdinamas psalterį, teigė, kad į Lietuvą jį galėjo atnešti žydai, ir jį kildino būtent iš nevelio – „styginio medinio instrumento, kurį senovės žydai atsinešė iš Egipto. Jis turi 10 stygų, griežiamas pirštų galais užkabinėjant. Juo pritariama giesmėms“⁴⁴. Taigi J. Žilevičius nevelį laikė psalterio pirmtaku, tačiau egiptietiška nevelio kilmė ginčytina – XX a. mokslininkai Curtas Sachsas, Ericas Werneris ir kiti prisilaikė požiūrio, esą nevelį žydai perėmė iš finikiečių. Lietuvių vertėjų neveliui nusakyti vartojamas „psalteris“ nulemtas istorinių Septuagintos ir Vulgatos vertimų: jose ir kinorui, ir neveliui suteikiama po keletą skirtingų pavadinimų, tarp jų ir „psaltėrión“ bei „psalterium“, kurie transliteracijos būdu pateko į europinius, taip pat ir M. Lutherio, vertimus.

Vyskupo Motiejaus Valančiaus Psalmyno vertime (1869–1872) kinoras verčiamas „kanklėmis“, porą sykių – „citarą“ arba „citaru“, vieną kartą „arpa“; nevelis verčiamas „arpa“, porą kartų „kanklėmis“. Citros pavadinimo ir paties instrumento transformacijos istorija panaši į cimbolų ar vargonų istoriją: transliteruotas graikiškosios lyros – kitaros – pavadinimas (per lot. *cithara* virtęs vok. *Zither*) viduramžiais pradėjo reikšti kitos rūšies chordofoną, nebe lyros rūšį, kuriai priklausė gitara. Manoma, kad citra kilusi iš psalteriumo;⁴⁵ vertėjai, nevelį pavadinę psalteriu arba citra, veikiausiai galėjo turėti omenyje tą patį instrumentą. Citra iš Vokietijos XIX a. pradžioje pradėjo plisti į Lietuvą didinant kanklių stygų skaičių, o jų korpusui suteikiant citros išvaizdą⁴⁶. Lietuvoje kanklės būdavo sutapatinamos su citromis, vadinamos jų vardu ir net kildinamos iš citrų; XIX a. lenkų istorikai J. Kraszewskis ir J. Jaroszewiczius mini lietuvių naudotą styginį, vadinamą citera⁴⁷. Tokią rašybą vartoja Seinų vyskupas poetas Antanas Baranauskas, kurio Biblijos vertimas (1902, rankraštis) styginių instrumentų pavadinimų požiūriu yra painus kaip ir pats jo šaltinis Vulgata. A. Baranauskas kinorui pritaiko penkis skirtingus pavadinimus ir jų variantus („citarą“, „citera“, „cithara“, „kitara“, „arpa“, „kanklai“, „kanklos“, po vieną kartą – „lyra“ ir „žaislai“), neveliui – keturis („arpa“, „kitara“, „cithara“,

⁴⁴ J. Žilevičius, Liaudies muzikos instrumentai, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1968, t. 15, p. 488.

⁴⁵ V. Jurkštas, Senieji liaudies muzikos instrumentai, *Kraštotyra*, Vilnius, 1970, p. 229.

⁴⁶ M. Baltrėnienė, R. Apanavičius, ten pat, p. 158.

⁴⁷ Šiuos autorius cituoja V. Bartusevičius: *Liaudies meno baruose*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 30–31.

„kanklai“, „psalterijonas“). Rankraštyje atsispindi vertėjo svarstymai kinorui suteikiant skirtingus ekvivalentus: „kanklai“ dviejose eilutėse (1 Sam 16 ir 23) išbraukti ir pakeisti „citera“, o hebrajiškoji sąvoka *nigèn*, reiškianti grojimą styginiu instrumentu, išversta „psalterijumi“. 1 Sam 10, 5 kinorui suteiktas „kanklų“ pavadinimas taip pat pakeistas „citera“, o nevelis, pradžioje buvęs išverstas kaip „psalteriumas“, pakeistas „arpa“.

Žemaičių seminarijos profesorius arkivyskupas Juozapas Skvireckas abiem instrumentams – kinorui ir neveliui – nusakyti pasitelkia tuos pačius – kanklių ir „arpos“ – pavadinimus. Parinkti lietuviški atitikmenys ne visuomet yra pagrįsti Vulgata: J. Skvireckas tą pačią lotynišką sąvoką kartais verčia skirtingai, nesilaikydamas unifikuotos pavadinimų sistemos. J. Skvirecko vertimo 3-iajame leidime (1991) psalmėse (Ps 81, 3, 92, 4 ir 147, 7) atsiranda naujas kinoro ekvivalentas – gitara, o nevelis psalmėse keletą kartų tampa ir psalteriu. Gitaros pavadinimą kinorui vienintelį kartą pavartoja ir marijonų kunigas Antanas Liesis (Ps 92, 4), kurio Psalmių knygos vertimas (1973) iš kitų, atliktų XX a. II pusėje, išsiskiria kinoro ir nevelio pavadinimų interpretacijų įvairove: kinoras vadinamas kankliais, lyra, arfa, gitara, o nevelis – arfa, citra, lyra, kankliais.

XX a. išeivijos dvasininkų Alfredo Vėliaus (1985) ir Kosto Burbulio (1996) parengtuose Šventojo Rašto vertimuose (L. Rėzos ir F. Kuršaičio redaguotos J. Kvanto Biblijos pagrindu) kinoras ir nevelis nediferencijuojami, o veikiau traktuojami kaip tas pats instrumentas, kadangi figūruoja tais pačiais arfos ir psalterio pavadinimais (A. Vėliaus vertime – dar ir kanklėmis). K. Burbulio vertime nevelis vieną kartą išverstas „styginiiais“ ir net „cimbolais“. Katalikų biblisto kunigo Dominyko Valenčio Psalmių knygos vertime (1997) kinoras verčiamas kanklėmis, lyra, arfa, o nevelis – arfa ir kankliais. D. Valentis vertė iš hebrajiško originalo ir, kaip pats pabrėžė, stengėsi versti pažodžiui, tad jo vartojamas dvejopas to paties instrumento pavadinimas – kanklės ir kankliai – galėjo būti sąmoningai pasirinktas, mat „kanklėmis“ verčiamas kinoras, o „kankliais“ – nevelis; gi, kaip teigta Antano Sabaliausko, „Lietuvoje kanklės ir kankliai esą skirtingi instrumentai“⁴⁸. Poeto Sigit Gedos Psalmių knygos vertime (1997) kinoras verčiamas kankliais, arfa ir citra, nevelis – arfa ir lyra. Galima manyti, jog vertėjai skirtingų tembrų instrumentų atitikmenis parinko labiau atsižvelgdami į konteksto, kuriame figūruoja muzikiniai vaizdiniai, specifiką nei į paties instrumento identifikavimą.

Šventojo Rašto mokslų profesoriaus prelato Antano Rubšio Senojo Testamento vertime (1998) iš hebrajų kalbos kinoras verčiamas „lyra“, orientuojantis į XX a. viduryje nusistovėjusią šio instrumento organologinę interpretaciją, tačiau keliose eilutėse, kuriose kinoro ir nevelio pavadinimai sukeičiami vietomis, nevelis tampa „lyra“, o kinoras – „arfa“ (1 Sam 10, 5; Iz 23, 16, 24, 8; Ps 49, 5; 57, 9; 137, 2). Baptistų dvasininko dr. Algirdo Jurėno vertime iš hebrajų kalbos (2000) kinoras verčiamas tipologiškai artimiausiu „lyros“ atitikmeniu ir vieną kartą „citra“ (Iz 30, 32). Vienintelis A. Jurėnas nevelį pavadina tik „arfa“.

Prisilaikant tradicinio kanklių įvardijimo lyginimo su sanskr. *kankala*, reiškiančiu varpelį ir siejamu su bendros prokalbės šaknimi *gan(dh)*, reiškiančia „indą, rankeną (kardo)“, išryškėja etimologinė paralelė, kadangi abu instrumentai – kanklės ir nevelis – savo forma primena indą, t. y. ritualinę priemonę. Remiantis tokiu paralelizmu, kai kuriuose lietuviškuose vertimuose pasitaikantis nevelio pakeitimas kanklėmis atrodo etimologiškai priimtinas. Sąvoka *kelèi ha-nevalim* (Iz 22, 24) išskleidžiama abiem reikšmėmis: kaip „wissokiu strunu žaislai“ (J. Bretkūnas, J. Kvanto Biblija), „muzikos prietaisai“ (J. Skvireckas), „styginiai pa-

⁴⁸ J. Žilevičius, Lietuvių liaudies muzikos instrumentai, *Iliustruotoji Lietuva: savaitinis „Lietuvos“ priedas*, 1927, Nr. 22(75), p. 178.

dargai“ (A. Vėlius), „muzikų indai“ (A. Baranauskas) ir kaip „indai“, „ąsočiai“ (K. Burbulis, A. Rubšys, A. Jurėnas).

Taigi pirmuosiuose protestantiškuose vertimuose, grindžiamuose M. Lutherio Biblija (J. Bretkūno, J. Kvanto ir jos vėlesnėse redakcijose), nors ir vartojama nuo dviejų iki penkių skirtingų bibliinių styginių pavadinimų, kinoras vyrauja arfos, o nevelis – psalterio pavadinimu. Iš Vulgatos atliktuose katalikiškuose vertimuose (M. Valančiaus, A. Baranausko, J. Skvirecko, A. Liesio), kaip ir iš antrinių šaltinių parengtuose XX a. II pusės protestantiškuose leidimuose (A. Vėliaus, K. Burbulio) ar iš hebrajų kalbos D. Valenčio ir S. Gedos verstose Psalmių knygoje, stokojama dėsningų interpretacinių nuostatų: kinoras ir nevelis įvardyti tapačiais pavadinimais, aprėpiančiais keturias iš penkių pagrindinių styginių instrumentų rūšių – arfą, liutnę, citrą ir lyrą. Tokia įvairovė tęsia pirmuosiuose istoriniuose vertimuose užsimezgsią klaidingą tipologiją. Kinoro ir nevelio pavadinimai sistemingiausiai išlaikomi iš originalo kalbų atliktuose A. Rubšio ir A. Jurėno Senojo Testamento vertimuose.

Gauta 2007 01 21
Parengta 2007 01 30

KAMILĖ RUPEIKAITĖ

The semantics of string instruments in the Old Testament

Summary

The rich world of musical imagery reflected in the most vivid narratives of the Scriptures is of great importance for the many-sided expression of the biblical thought. The string instruments – *kinnôr*, a lyre-type instrument – and the lyre- or harp-type *nevel* were the tools of the Levites, professional musicians of the Temple, and are united by the fact that they symbolize joy, elemental force and were used in the daily rituals. They were also used in secular music, thus it is possible to consider them as “mediators” between godliness and humaneness, which mark the interaction of these two poles and comprise a series of conflicting characteristics.

One may draw an analogy between the derivation of the name of the nevel from “a vessel” or “a jar” and the explorations of R. Apanavičius (1995) that focus on the etymology of Baltic and Scandinavian instruments, which seems to point to household utensils as the prototypes of instruments. Kinnor and nevel are the only instruments that are associated in the Bible with the musicality of poetical texts. They are referred to in fourteen psalms in similar textual and notional contexts, thus bringing to light their uniformly preserved semantics.

The search for the Lithuanian equivalents of the biblical strings is complex and varied, starting with the first work of J. Bretkūnas (1590). In both the Catholic translations based on the Vulgate and the Protestant translations based on secondary sources, the terms used to name kinnor and nevel are identical and comprise four out of the five principal kinds of chordophones – the harp, the lute, the zither and the lyre. Such a variety is the result of the erroneous typology that appeared in the first historical translations. The most systematic interpretation of kinnor and nevel as the lyre and the harp, representing different types of string instruments, is presented in A. Jurėnas’ and A. Rubšys’ translations from the Hebrew original.